

Ks. STANISŁAW ARASZCZUK
Wrocław, PWT – Legnica, WSD

BISKUP – PASTERZ DIECEZJI W ŚWIETLE OBRZĘDÓW POŚWIĘCENIA OLTARZA I KOŚCIOŁA

Obraz pasterza w kulturze starożytnej był powszechnie znany. Nabrał też znaczenia symbolicznego w szczególności w odniesieniu do kierowania określoną społecznością. Już w Babilonii i Asyrii „pasterz” stał się tytułem dla władcy, który „pał” swoich poddanych, nimi się opiekował, rozproszonych gromadził, a słabych i uciśnionych obejmował szczególną troską¹. W starożytności używano języka pasterskiego w sensie metaforycznym na całym Bliskim Wschodzie i w świecie hellenistycznym. Stary i Nowy Testament również posługuje się tym językiem, co jest zupełnie naturalne². Jako symbol władzy przyjęta została laska pasterska. Metaforę pasterza przeniesiono w Izraelu także na książąt świeckich (Iz 44,28; Mi 5,5; Jr 3,15). Odróżnia się jednak dobrych pasterzy (Ez 34,11-16; Iz 40,11) i złych (Iz 36,11, Ez 34,2-5, Za 11,17). W szczególny sposób i to z powołania Bożego Dawid ma się stać pasterzem ludu Bożego (2 Sm 5,3). Z faktu powołania pasterza Dawida na króla przez samego Boga wynika także, że zawód pasterza był ceniony i szanowany (por. 2 Sm 7,8). Także prorok Amos był pasterzem (Am 1,1; 7,14)³. W Psalmach i pismach proroków sam Jahwe przedstawiony jest w roli Pasterza. Ps 23 opiewa dobroć i łaskawość Jahwe, dobrego Pasterza, a Ps 80 rozpoczyna się inwokacją do Pasterza Izraela z prośbą o pomoc i ratunek dla północnych plemion Efraima, Manasessa i Beniamina.

W formie przypowieści poświęconej niemal całkowicie tematyce pasterskiej wypowiada się wielki prorok Ezechiel. W tej przypowieści uwzględnione zostały trzy aspekty pasterzowania: władza świecka, wszechmocny i potężny Bóg Izraela, przyszły Pasterz pokoju, nowy Dawid — Jezus Chrystus (Ez 34,1-31). Motyw Jahwe–Pasterza jawi się także u proroka Jeremiasza. Mimo że tylko jeden wiersz poświęcony jest idei Jahwe Pasterza, to został on wkomponowany w całościową wizję zbawczej przyszłości Izraela, przyszłości zakotwiczonej w „Nowym Przy mierzu” O nim to mówi aż siedem rozbudowanych wersów (Jr 31,31-37)⁴.

¹ Por. H. LANGKAMMER, *Teologia biblijna Starego i Nowego Testamentu*, Legnica 2007, s. 93.

² Por. E. SZYMULA, *Pasterz*, w: P.J. ACHEMEIER (red.), *Encyklopedia biblijna*, Warszawa 1999, s. 903.

³ Por. LANGKAMMER, *dz. cyt.*, s. 94–95.

⁴ *Tamże*, s. 95–97.

W Nowym Testamencie, w dziesiątym rozdziale Ewangelii Jana, znajdujemy dwie metafory, jakie Jezus odnosi do samego siebie: Pasterz (ww. 1-6 i 11-18; por. w. 27n) oraz Brama Owiec (ww. 7-10). Określając siebie jako pasterza, Jezus wyraźnie pokazuje na swe boskie posłannictwo, bowiem dla Żydów to Bóg jest Pasterzem swego ludu, a swą władzę pasterską realizuje poprzez przywódców tego ludu. Perykopa o Dobrym Pasterzu wieńczy akcję związaną ze Świętem Namiotów, ale otwiera również pouczenie Jezusa związane z uroczystością Poświęcenia Świątyni obchodzoną 25 Kislew (listopad/grudzień). Obraz pasterza pasuje do kontekstu święta Namiotów, które liturgicznie uobecniało Boga prowadzącego naród wybrany przez pustynię⁵.

Model pasterza czasów apostołskich możemy znaleźć w Ap 1–3 i Listach Pasterskich⁶. W Apokalipsie cnoty i zalety pasterza prezentowane są na dwóch płaszczyznach. Pierwsza z nich to ortodoksyjna przestrzeń, gdzie autor Apokalipsy ukazuje trudności w zachowaniu depozytu objawienia oraz określa środki ich przewyciężenia. Natomiast druga płaszczyzna przedstawia właściwą postawę pasterza i każdego członka wspólnoty w obliczu prześladowań, którą można nazwać cnotą wytrwałości. W Listach Pasterskich autor idzie dalej. Obok cech i wymagań stawianych pasterzowi ukazuje jego zadania, do których należą: troska pasterza o zachowanie wiary i czystego sumienia, czuwanie nad prawdziwością doktryny wiary i obrona jej przed błędną interpretacją, nawoływanie do pobożności. Podane są także wskazania dotyczące charyzmatu pasterza, a więc ponowne rozpalenie daru Bożego, mężne wyznawanie Pana, wierność powierzonej nauce i urzędowi, jaki piastuje. Listy Pasterskie zwracają także uwagę na wskazania dotyczące sposobu głoszenia Ewangelii i budowania wspólnoty, za którą biskup jest odpowiedzialny⁷.

Do tych biblijnych obrazów pasterza nawiązują obrzędy poświęcenia kościoła. Zawarte są one w pontyfikale, czyli księdze liturgicznej przeznaczonej dla celebracji liturgii pod przewodnictwem biskupa⁸. Najnowszy pontyfikał rzymski jest owocem nauczania Soboru Watykańskiego II⁹. Dlatego też chcąc ukazać prawdziwy obraz

⁵ Por. J. KLINKOWSKI, *Analiza dramatyczna Ewangelii św. Jana*, Legnica 2007, s. 279.

⁶ Ciekawą i wnikliwą egzegetyczną analizę tego zagadnienia ukazał A. Pławiak. Wykazał on, że priorytetową troską pierwotnego Kościoła była troska o ortodoksyjne, apostołskie i wzorowe pod każdym względem kierownictwo Kościoła, a także o autentyczną postawę chrześcijańską wiernych wszystkich stanów. A. PŁAWIAK, *Model pasterza w Apokalipsie 1–3 i Listach Pasterskich*, Legnica 2007.

⁷ *Tamże*, s. 378–379.

⁸ Pontyfikał (od łac. *pontifex* – biskup) jest księgą liturgiczną przeznaczoną dla biskupa, która zawiera potrzebne do sprawowania sakramentów świętych i innych czynności formularze eucharystyczne i odpowiednie przepisy liturgiczne. Najstarszymi nazwami tej księgi są: *Ordinarium episcopalis*, *Liber mysterialis (officialis)*, *Liber ministerialis*. Pierwotnie dla sprawowania funkcji pontyfikalnych biskupi używali trzech ksiąg: Sakramentarza zawierającego formuły liturgiczne, *Ordines Romani* z opisami ceremonii pontyfikalnych oraz *Benedictionale*, zwane też *Benedictionarium*. Po scaleniu tych trzech ksiąg liturgicznych powstał pontyfikał; por. J. W. BOGUNIOWSKI, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Kraków 2001, s. 159–160.

⁹ *Pontyfikał Rzymski. Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza*, Katowice 2001.

biskupa – pasterza diecezji w świetle *Obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza* należy przedstawić soborową naukę o biskupie – pasterzu, następnie ukazać biskupa – pasterza diecezji jako przewodniczącego celebracji liturgicznych, w końcu omówić znak pasterskiej władzy biskupa — pastorał i jego funkcja w liturgii.

1. Biskup – pasterz według dokumentów soborowych i posoborowych

Sobór Watykański II w sposób zasadniczy odnowił doktrynę o hierarchicznej strukturze władzy kościelnej¹⁰. Za początek pracy nad nowym spojrzeniem na posługę biskupów w Kościele można uznać ustanowienie przez Ojca świętego Jana XXIII w 1960 r. komisji *De Episcopis et de dioecesium regimine*, która w następnych latach przygotowała aż siedem dekretów: o stosunku do Kongregacji Rzymskiej, o konferencjach biskupich, o biskupach pomocniczych i koadiutorach oraz o rezygnacji z urzędu biskupiego, o stosunku do proboszczów i do zakonników, o podziale diecezji i zrzeszeń oraz o niektórych szczególnie aktualnych zagadnieniach duszpasterskich¹¹. Także papież Paweł VI w motu proprio *Pastorale munus*, udzielające biskupom pewnych uprawnień i przywilejów, podkreślił, że urząd pasterski, z którym Jezus Chrystus złączył bardzo poważne obowiązki nauczania, prowadzenia do świętości, wiązania i rozwiązywania, biskupi wypełniali w każdym okresie, mimo licznych przeszkód, dając przykład niezwyklej miłości¹². Sobór Watykański II już w Konstytucji dogmatycznej o Kościele stwierdza:

Celem pasterzowania Ludowi Bożemu i jego nieustannego pomnażania Chrystus Pan ustanowił w swoim Kościele rozmaite posługi, które nakierowane są na dobro całego Ciała. (...) Jezus Chrystus, Pasterz wiekuisty, założył Kościół święty, posławszy Apostołów, tak jak sam został posłany przez Ojca (J 20,21). Chciał też, aby ich następcy, mianowicie biskupi, byli w Jego Kościele pasterzami aż do skończenia świata (KK 18).

Biskupi zatem, wraz ze swymi pomocnikami, prezbiterami i diakonami, objęli posługiwanie we wspólnocie, stając w zastępstwie Boga na czele trzody, której są pasterzami, jako nauczyciele, jako kapłani świętego kultu, jako posługujący przy kierowaniu (por. KK 20). Wspaniałą syntezą katolickiej nauki w odniesieniu do pasterskich rządów biskupa są słowa zawarte we wspomnianej Konstytucji:

Biskupi kierują powierzonymi sobie poszczególnymi Kościołami jako zastępcy i legaci Chrystusa radami, zachętami i przykładem, ale także mocą swego autorytetu i świętej władzy, z której jednak korzystają tylko dla budowania swojej trzody w prawdzie i świętości, pamiętając o tym, że kto jest większy, ma być jak mniejszy, a przełożony jak sługa (KK 27).

¹⁰ Por. J. KRZYWDA, *Zwierzchnia rola biskupa diecezjalnego w działalności duszpasterskiej w Kościele partykularnym*, w: P. MAJER (red), *Biskup – pasterz diecezji*, Kraków 2003, s. 8.

¹¹ Por. K. MAJDAŃSKI, *Wprowadzenie do Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1968, s. 222n.

¹² PAWEŁ VI, *Motu proprio Pastorale minus* (30.11.1963), w: W. KACPRZYK, M. SITARZ, *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, Lublin 2006, s. 109.

Szczególne znaczenie dla zrozumienia soborowego obrazu biskupa – pasterza ma Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele. W dekrecie tym, jak zaznacza H. Muszyński, chodzi o to, aby opierając się na teologicznym *esse* biskupa w Kościele, sformułować jego *agere*. To z kolei w przyszłości miało dać podstawę do późniejszych praktycznych sformułowań prawnych¹³. Można powiedzieć, że ten dokument charakteryzują trzy istotne cechy. Jego treść wyrasta z odnowionej teologii episkopatu, opierającej się zarówno w podstawowych doktrynach, jak i w samej koncepcji dokumentu, na konstytucji *Lumen gentium*. Po wtóre, dekret usiłuje ukazać, jaki powinien być dzisiejszy biskup, podkreślając głównie przestrzeń jego aktywności w Kościele. W końcu zaznacza, że rola biskupa ma nade wszystko charakter pasterski¹⁴.

Dekret ten przypomina także, że skoro biskup jest pasterzem, podstawową jego powinnością jako pasterza jest przebywanie pośród owiec i razem z owcami. Sama jego obecność w diecezji już jest pasterzowaniem. Biskup jako pasterz powinien także przewodzić owcom i prowadzić je tak, by mogły one w sposób pewny i bezpieczny za nim podążać (por. DB 16–18). Z tego powodu Sobór Watykański II wprost nakazuje:

W wypełnianiu posłannictwa ojca i pasterza biskupi niech będą pośród swoich jako ci, którzy służą, jako dobrzy pasterze, którzy znają swoje owce, a których one również znają, jako prawdziwi ojcowie, którzy wszystkim okazują troskliwą miłość, których władzy, udzielonej przez Boga, wszyscy wdzięcznym sercem się poddają. Całą rodzinę swojej trzody niech jednoczą i kształtują w taki sposób, aby wszyscy, świadomi swych obowiązków, żyli i działali we wspólnocie miłości (DB 16).

Kontynuując przesłanie Soboru, zawarte szczególnie w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* i w Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów *Christus Dominus*, oraz nauczanie swojego poprzednika, Pawła VI, Jan Paweł II przypomina w Adhortacji apostołskiej *Pastores dabo vobis*, że

Bóg obiecuje swojemu ludowi, że nie pozostawi go nigdy bez pasterzy, którzy zawsze będą go gromadzili i prowadzili: Ustanowię nad nimi (czyli nad moimi owcami) pasterzy, by je paśli; i nie będą się już więcej lękać ani trwożyć (Jr 23,4). Kościół jako Lud Boży nieustannie doświadcza spełnianie się tej prorockiej zapowiedzi i z radością za to dziękuje Bogu. Wie, że to Jezus Chrystus jest żywym, najwyższym i ostatecznym wypełnieniem Bożej obietnicy: Ja jestem dobrym pasterzem (J 10,11). On, „Wielki Pasterz owiec” (por. Hbr 13,20), powierzył Apostołom i ich następcom posługę pasterzy owczarni Bożej (por. J 21,15nn; 1 P 5,2)¹⁵.

Ważnym wydarzeniem w posoborowej refleksji nad powołaniem biskupa – pasterza był X Synod Biskupów, który odbył się w dniach od 30 września do 27 paź-

¹³ H. MUSZYŃSKI, *Wprowadzenie do Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, dz. cyt., s. 211.

¹⁴ Por. P. VEUILLOT, *Zasadnicze idee dekretu soborowego „O pasterskiej funkcji biskupów”*, AK 344 (1966), s. 41n.

¹⁵ JAN PAWEŁ II, *Posynodalna adhortacja apostołska Pastores dabo vobis* (25.03.1992), Watykan 1992, nr 1.

dzielnika 2001 r. w Rzymie. Poświęcony on był życiu i posłudze biskupów na progu trzeciego tysiąclecia. Stanowił jednocześnie kulminację poprzednich zgromadzeń synodalnych, omawiających rolę świeckich, duchowieństwa i osób konsekrowanych. Inspiracją w pracach Synodu był apel Jana Pawła II o świętość pasterzy skierowany na początku obrad, a przyjęty przez uczestników z entuzjazmem. Towarzyszył on im przez całe obrady, dając właściwy punkt odniesienia poszczególnym wystąpieniom i refleksjom. Ostatecznym owocem prac Synodu jest adhortacja *Pastores gregis*, opublikowana 16 października 2003 r.¹⁶, a także wydane pół roku później nowe Dyrektorium dla biskupów *Apostolorum successores*¹⁷. Znaczącą inspiracją dla formacji pasterzy jest również opublikowana książka Jana Pawła II *Wstańcie, chodźmy!*¹⁸. Jest ona osobistym świadectwem jego życia i posługi jako biskupa.

Adhortacja *Pastores gregis*, w ślad za wieloma dokumentami Kościoła, mówi szeroko o potrójnym urzędzie biskupa: „nauczyciela wiary, szafarza łaski i kierującego” Kościołem lokalnym. Te trzy funkcje, i związana z nimi władza, znajdują swój fundament w urzędzie pasterskim (*munus pastorale*), otrzymywanym podczas święceń biskupich. Według omawianego dokumentu

jest to ta sama miłość Chrystusa, w którą włącza konsekracja i która konkretyzuje się w głoszeniu Ewangelii nadziei wszystkim narodom (por. Łk 4,16-19), w udzielaniu sakramentów tym, którzy otwierają się na zbawienie, oraz w przewodzeniu ludowi świętemu w drodze do życia wiecznego. Funkcje te w istocie są ściśle ze sobą złączone, nawzajem się wyjaśniają, warunkują i oświecają (nr 9).

Pierwszym zadaniem zleconym przez Chrystusa apostołom jest „głoszenie Ewangelii i świadczenie o Chrystusie” (*munus docendi*): „Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu. Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony, a kto nie uwierzy, będzie potępiony” (Mk 16,15). Pierwszeństwo głoszenia słowa Bożego wynika zatem z samego nakazu Chrystusa, bo sprawowanie sakramentów może mieć miejsce jedynie we wspólnocie wierzących. Misja głoszenia Ewangelii przez biskupów przewyższa ich władzę kierowania, ponieważ ta ostatnia może dotyczyć jedynie członków Kościoła, podczas gdy nauczanie dotyczy wszystkich.

Druga funkcja biskupiego posługiwania to droga uświęcenia biskupa (*munus sanctificandi*), która jest analogiczna do tej, na jakiej uświęca się każdy chrześcijanin. Rozpoczyna ją sakrament chrztu, jako źródło realizowanej świętości, sakrament pokuty, w którym zostają odpuszczone grzechy i dokonuje się ponowny wybór Chrystusa, zaś Eucharystia wzmacnia go na drodze miłości.

¹⁶ TENŻE, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores gregis* (16.10.2003), Watykan 2003.

¹⁷ CONGREGAZIONE PER I VESCOVI, *Direttorio per il ministero pastorale dei vescovi Apostolorum successores*, Città del Vaticano 2004. Wydana w języku polskim w wydawnictwie „Jedność” i rozdział VI dotyczący liturgii — w „Anamnesis” 44 (2006), nr 1, s. 36–45.

¹⁸ JAN PAWEŁ II, *Wstańcie, chodźmy!*, Kraków 2004.

Wszystkie posługi uświęcania powinny stanowić naturalną podstawę dla sprawowania przez niego posługi „kierowania” wspólnotą kościelną. Jest to trzecia funkcja powierzona biskupowi. Adhortacja dość długo zatrzymuje uwagę na „pasterskich rządach” biskupa (*munus pastorale*), podkreślając z całą wyrazistością ich „pasterski” styl: „Biskup jest posłany w imię Chrystusa jako pasterz mający troszczyć się o powierzona mu część Ludu Bożego” (nr 43). Zwróćmy uwagę na porządek i akcent znaczeniowy tej wypowiedzi: władza biskupia zostaje potwierdzona przez „pasterską funkcję nauczania, uświęcania i rządzenia”. Są tu dwa istotne elementy, które wyraźnie ukazują posoborowy obraz biskupa – pasterza: (1) władza biskupia znajduje swój istotny wyraz w „pasterstwie”; (2) pasterska funkcja biskupa realizuje się we władzy nauczania, uświęcania i rządzenia. Ta potrójna władza jest więc przyporządkowana funkcji pasterskiej¹⁹.

Należy podkreślić, że posynodalna adhortacja apostołska *Pastores gregis* spośród wszystkich celebracji liturgicznych, jakimi przewodniczy biskup w swoim Kościele partykularnym, w sposób szczególny wyodrębnia te, które wskazują na charakterystyczny element jego posługi biskupiej i pełni kapłaństwa. Do tych celebracji zalicza między innymi poświęcenie kościoła i ołtarza. W adhortacji podaje się również uzasadnienie teologiczne znaczenia tego rodzaju celebracji, powołując się na fakt, iż właśnie w tych celebracjach biskup jest w sposób widzialny ojcem i pasterzem wiernych²⁰.

2. Biskup – pasterz diecezji jako przewodniczący celebracji liturgii

Konstytucja o liturgii świętej uczy, że „biskupa należy uważać za arcykapłana jego owczarni. Od niego bowiem poniekąd wywodzi się i zależy chrześcijańskie życie jego wiernych” i że „wszyscy powinni wysoko cenić liturgiczne życie diecezji skupione wokół biskupa, zwłaszcza w kościele katedralnym” (KL 41). Natomiast Dyrektorium o pasterskich zadaniach biskupów *Apostolorum successores* przypomina, że

Biskup winien uważać za swój obowiązek przede wszystkim odpowiedzialność za pełnienie kultu Bożego, a pozostałe zadania — nauczyciela i pasterza — jako zadania przyporządkowane do tej posługi. Posługa uświęcania, jakkolwiek ze swej natury jest ściśle złączona z posługą nauczania i rządzenia, wyróżnia się tym, że w sposób szczególny jest pełniona *in persona Christi*, czyli Najwyższego i Przedwiecznego Kapłana, stanowiąc szczyt i źródło życia chrześcijańskiego (nr 143)²¹.

¹⁹ Por. CZ. RYCHLICKI, *Pasterskie postannictwo biskupa w Adhortacji apostołskiej Jana Pawła II Pastores gregis*, <http://ktk.edu.pl/wystapienia/17.htn> (wrzesień 2008).

²⁰ W. BARTOCHA, *Posługa uświęcania biskupa diecezjalnego w świetle adhortacji apostołskiej „Pastores gregis” Ojca Świętego Jana Pawła II i Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores” Kongregacji ds. Biskupów*, „Anamnesis” 44 (2006), nr 1, s. 69.

²¹ Por. „*Munus sanctificandi*” biskupa diecezjalnego, „Anamnesis” 44 (2006), nr 1, s. 36.

Także *Ceremoniale episcoporum* podkreśla, że

Kościółem partykularnym kieruje biskup jako zastępca i wysłannik Chrystusa; naczynony pełnią sakramentu święceń, pozostaje on w komunii z Biskupem Rzymskim i pod jego władzą. Biskupi bowiem „postawieni przez Ducha Świętego, jako pasterze dusz sami zajmują miejsce Apostołów (...) Chrystus bowiem dał Apostołom oraz ich następcom nakaz i władzę, by nauczali wszystkie narody, uświęcali ludzi w prawdzie oraz obejmowali ich troską pasterską. Z tej racji biskupi stali się przez Ducha Świętego, który został im dany, prawdziwymi i autentycznymi nauczycielami wiary, kapłanami i pasterzami” (nr 5)²².

Doskonale widać to w obrzędach poświęcenia kościoła i ołtarza. Już w dekreście promulgującym *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza* podkreśla się, że są to „najbardziej uroczyste akty liturgiczne” a we wprowadzeniu do nowych obrzędów przypomniane jest, że

Biskup, któremu powierzona została troska o Kościół lokalny, powinien poświęcić Bogu nowo wybudowane kościoły w diecezji. Jeżeli sam nie może przewodniczyć obrzędowi, niech zleci to zadanie innemu biskupowi, zwłaszcza swojemu współpracownikowi²³.

Podkreśla się także, że

wypada, aby Mszę biskup koncelebrował z kapłanami biorącymi udział w obrzędach poświęcenia oraz kierującymi parafią lub wspólnotą, dla której zbudowano kościół²⁴.

Można więc powiedzieć, że kryteria redakcji nowego pontyfikału były substancjalnie te same, które przewodzą w całej reformie liturgicznej Soboru Watykańskiego II, z niektórymi akcentami i dodatkami sugerowanymi lub wymaganymi przez specyfikę rytu²⁵. Z punktu widzenia teologicznego widać, że w pracach redakcyjnych nad *Obrzędami poświęcenia kościoła i ołtarza* ujęto eklezjologię Soboru Watykańskiego II. Stwierdza to wyraźnie dekret promulgujący nowe obrzędy poświęcenia: „Miejsce bowiem, gdzie się gromadzi wspólnota chrześcijańska, (...) jest szczególnym obrazem Kościoła, świątynią Boga zbudowaną z żywych kamieni”²⁶. Nowe obrzędy radykalnie zmieniły teologiczny punkt widzenia na materialną świątynię, ukazując ją przede wszystkim jako miejsce zgromadzenia liturgicznego, które jest żywym Kościołem.

Lud święty zebrany w jednośc Ojca, Syna i Ducha Świętego jest Kościołem, czyli świątynią Boga, zbudowaną z żywych kamieni, gdzie Ojciec doznaje czci w Duchu i prawdzie. Słusznie więc od dawna nazywa się „kościółem” także budynek, w którym gromadzi się wspólnota chrześcijańska, aby słuchać słowa Bożego, razem się modlić, przystępować do sakramentów oraz sprawować Eucharystię. Jako widzialna budowla, dom ten jest szczególnym znakiem Kościoła pielgrzymującego na ziemi i obrazem Kościoła przebywającego w niebie²⁷.

²² Por. *Przymioty i znaczenie liturgii biskupiej* (tł. S. Czerwik), „Anamnesis” 44 (2006), nr 1, s. 18.

²³ ODEA II 6.

²⁴ ODEA II 9.

²⁵ S. ARASZCZUK, *Misterium Kościoła w liturgii dedykacji*, w: B. DROZDŹ (red.), *Z miłości do Kościoła. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Infułatowi Profesorowi Władysławowi Bochnakowi*, Legnica 2008, s. 144.

²⁶ ODEA, s. 7.

²⁷ ODEA II 1, 2.

Nowe *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza* stanowią zatem kolejny dorobek posoborowej odnowy liturgicznej, ukazującej w modlitewnej praktyce główne idee współczesnej myśli teologicznej²⁸.

Obrzęd poświęcenia kościoła i ołtarza składa się z czterech części: 1) *Obrzędy wstępne* (nr 28–52); 2) *Liturgia Słowa* (nr 53–56); 3) *Modlitwa poświęcenia i namaszczenie* (nr 55–71); 4) *Liturgia eucharystyczna* (nn. 72–85). W każdej z tych części biskup występuje jako pasterz diecezji. W ten sposób, obok charakteru chryztologicznego władzy biskupiej, zostaje podkreślony jej aspekt eklezjologiczny. Funkcja pasterzowania nie może być bowiem sprawowana inaczej, jak tylko w jedności Kościoła²⁹.

Pierwsza część poświęcenia kościoła, *Obrzędy wstępne*, obejmuje: wejście do kościoła, błogosławieństwo wody i pokropienie, hymn i kolektę. Wejście do kościoła, który ma być poświęcony, zależnie od okoliczności czasu i miejsca, odbywa się według jednej z trzech form podanych w obrzędach. To zwołanie wyraża trzy rzeczywistości liturgiczno-eklezjalne: wspólnota, uformowana hierarchicznie, jest prawdziwym głównym zespołem celebrującym ryt poświęcenia; dzięki wierze macierzystej wspólnoty, symbolizowanej przez jej kościół, rozwija się nowa społeczność uczniów Chrystusa, której znakiem i odniesieniem jest wskazany kultowy; Kościół lokalny utożsamia się ze znakami swoich synów, którzy dali Chrystusowi świadectwo męczeństwa lub życia ewangelicznego szczególnie przeżytego, dając miejsce znaczącej ekspresji wspólnoty świętych³⁰.

Druga część, *Liturgia Słowa* (nr 53–56), nie jest niczym innym jak odpowiednim „programem czytań” na Mszę poświęcenia. Prawodawca liturgiczny zwraca jednak szczególną uwagę na ten element rytualny, który można nazywać „nowym”, ponieważ historyczne poświęcenia w aktualnym obrzędzie nie znalazły się. Pontyfikał rzymski z 1977 r. podkreśla, że wspólnota rodzi się ze słowa, karmi się nim i przez niego rośnie oraz rozwija się. Ta część obrzędów składa się z dwóch momentów: ukazanie księgi i proklamacji słowa Bożego. Biskup z katedry pokazuje lekcjonarz ludowi, jednocześnie wyraża prośbę–życzenie: „Niech w tej świątyni zawsze rozbrzmiewa słowo Boże, aby wam odśłaniać tajemnicę Chrystusa i przyczyniać się do waszego zbawienia w Kościele”. Następnie formuje się mała procesja, która udaje się z katedry do ambony. Odczytywany tekst Pisma Świętego zwraca uwagę na niezastąpioną wartość słowa dla wspólnoty³¹.

²⁸ Por. F. TRUDU, *Immagini simboliche dell'Ecclesia nel Rito di dedicatione della chiesa*, Roma 2001, s. 307–338.

²⁹ BARTOCHA, *art. cyt.*, s. 67.

³⁰ Por. S. ARASZCZUK, *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza*, „Msza święta” (2008), nr 741–742, s. 26.

³¹ ODEA II 53.

Trzecia część obrzędu poświęcenia kościoła i ołtarza składa się z sześciu elementów rytualnych: *Litanii do Wszystkich Świętych*, złożenia relikwii, modlitwy poświęcenia, namaszczenia ołtarza i ścian kościoła oraz ich okadzenie i oświetlenie.

Modlitwa poświęcenia wypowiedana przez biskupa zbiera w pewien sposób motywy obecne w całym obrzędzie i podaje ich kompendium eklezjologiczne. Uroczysta modlitwa poświęcenia jest prośbą Kościoła skierowaną do Boga Ojca, aby udzielił obficie zbawczej łaski wszystkim, którzy będą się gromadzić tutaj wokół ołtarza. W ostatniej części modlitwy, w zdaniach zaczynających się od słowa: „niech (...)”, widać, jak Kościół rozumie tę łaskę. Zanim jednak prośba ta zostanie przedstawiona Bogu, w pierwszej części modlitwy biskup wyraża myśl odnośnie tego, czym jest dla wiernych Kościół święty³².

Pierwszym obrzędem po modlitwie poświęcenia jest namaszczenie ołtarza i ścian kościoła olejem krzyżma. W przepisach czytamy:

Biskup zdejmując ornat i przepasany płóciennym fartuchem podchodzi do ołtarza z diakonami i innymi posługującymi, z których jeden niesie naczynie z krzyżmem. Następuje namaszczenie ołtarza i ścian kościoła³³.

Namaszczając ołtarz, wygłasza formułę: „Niech Bóg swoją mocą uświęci ten ołtarz i kościół, który namaszczone jako Jego służy, aby wyrażał tajemniczy związek Chrystusa i Kościoła”³⁴.

Namaszczone krzyżmem ołtarz i oznaczone miejsca konstrukcji świątyni wyrażają jedność z Chrystusem i żyjącym Kościołem, wyrażają również jedność ich tajemnicy. Uświęcenie to, przywołane przez modlitwę poświęcenia, zostaje dokonane poprzez zewnętrzne namaszczenie krzyżmem i poprzez formułę, która mu towarzyszy³⁵.

W niezwykle bogatej liturgii dedykacji kościoła, jako ryt dopełniający, występuje również spalenie kadzidła na ołtarzu oraz okadzenie wiernych i budynku kościelnego. Przez długie wieki, aż do ostatniej reformy, był to z pewnością najbardziej sugestywny moment całego obrzędu, a symbolika i liturgiczne zastosowanie kadzidła osiągnęły tutaj punkt szczytowy.

Słowa biskupa wypowiedane podczas tego obrzędu wyrażają znaczenie rytu w perspektywie kultowej (symbol zapachu ofiary, modlitwy, która wznosi się do Boga), chrystologiczne i eklezjalne: „Niech nasza modlitwa wznosi się przed Tobą, Panie, jak kadzidło. A jak ta świątynia napęlnia się miłą wonią, tak niech Twój Kościół promieniuje świętością Chrystusa”³⁶.

³² *Tamże*, s. 28.

³³ ODEA II 63.

³⁴ ODEA II 64.

³⁵ Por. ODEA II 63.

³⁶ ODEA II 66.

Swoją głęboką wymowę posiada także sama kolejność rytu. Pomimo że celebrowane jest liturgię dedykacji budynku kościelnego, to *Ordo* w obrzędzie okadzenia daje pierwszeństwo zgromadzeniu wiernych. Tym samym głosi się prawdę, że prawdziwą świątynią Boga jest wspólnota chrześcijańska oraz poszczególni ochrzczeni, z których każdy stanowi „żywy ołtarz”³⁷

Ostatnim obrzędem uzupełniającym jest oświetlenie ołtarza i kościoła. Ma ono miejsce bezpośrednio przed celebracją liturgii eucharystycznej i przebiega niejako w dwóch etapach. Jeszcze bowiem przed samą iluminacją przygotowuje się ołtarz, aby na nim można było sprawować Najświętszą Ofiarę. W tym celu najpierw się go starannie czyści, a następnie nakrywa obrusem i ewentualnie stawia się na nim świece, kwiaty i krzyż. Wprowadzenie do nowego *Ordo* tę część liturgii ujmuje w jeden zespół i nazywa go „nakryciem ołtarza”³⁸.

Na pewno pierwszorzędne funkcje tych czynności mają wymiar praktyczny, które wynikają z odpowiednich rubryk liturgicznych, określających miejsce sprawowania Eucharystii. Jednakże już sam wspomniany tekst podaje jego inny aspekt: „Oznacza to wyraźnie, że ołtarz jest stołem Pana, do którego wszyscy wierni przychodzą z radością, by posilić się Bożym pokarmem, czyli Ciałem i Krwią ofiarowanego Chrystusa”³⁹.

Czwartą częścią *Obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza* jest liturgia eucharystyczna. Jest to część najważniejsza i najstarsza. W obrzędzie poświęcenia kościoła jest sprawowana przez biskupa i zgromadzonych prezbiterów. Święte celebacje, którym przewodniczy biskup, ujawniają misterium Kościoła, któremu Chrystus towarzyszy swoją obecnością; nie są przeto zwykłą okazałością obrzędów. Trzeba ponadto, aby celebacje te były przykładem dla całej diecezji i odznaczały się czynnym uczestnictwem ludu. Do biskupa należy zatem czuwanie nad celebracją liturgii, tak aby pozostały zachowane ustalone przepisy liturgiczne oraz stosowne normy prawne.

3. Pastorał — znak władzy pasterskiej

Przy święceniach biskup otrzymuje pastorał jako znak urzędu pasterskiego posługiwania i czuwania nad całą owczarnią, kierowania Kościołem Bożym. Pastorał jako znak władzy najpierw używany był przez opatów. Pierwszym opatem, który go używał, był św. Kolumban († 615). Odtąd szybko się rozpowszechnił. Poza klasztorami używali go biskupi, książęta i królowie jako znak władzy. Do liturgicznych

³⁷ ODEA II 16b.

³⁸ ODEA II, 16c.

³⁹ *Tamże*.

insygniów zalicza się go od XI w. Zakrzywienie u góry jest symbolem troski pasterskiej biskupa, który ma odciągać wiernych od zła, jak pasterz owce. Środkowa część pastorału oznacza podporę i symbolizuje służbę ludowi oraz umacnianie jego wiary. Dolna część pastorału, ostro zakończona, oznacza troskę pasterską w zachęcaniu, napominaniu, a nawet w karceniu. Papież od XII w. używa pastorału prostego, zakończonego krzyżem. Laskę pasterską przekazuje się biskupowi podczas liturgii sakry, po właściwej ceremonii święceń, wraz ze słowami: „Przyjmij pastorał, znak urzędu pasterskiego posługiwania, i czuwaj nad całą owczarnią, nad którą Duch Święty ustanowił cię biskupem, abyś kierował Kościołem Bożym”

Również opaci i ksienie otrzymują pastorał podczas swoich święceń. W starożytności na Wschodzie laska była odznaką herolda lub też używano jej jako berła. Wielokrotnie w Starym Testamencie wspomina się o lasce. „Twój kij i Twoja laska są tym, co mnie pociesza” — zwraca się psalmista do Boga (Ps 23,4). Również i Mojżesz sprawia w Egipcie wiele cudów przez podniesienie laski (Wj 9,23;10,13 i in.). Zaś laska jego brata, Aarona, okrywa się zielenią, zakwita i wydaje dojrzałe migdały (Lb17,23). Starszą od pastorału i laski pasterskiej biskupa jest laska mnisia, mająca przypominać o lasce proroka Eliasza i nosząca u szczytu krzyż w kształcie greckiej litery *tau*. Z niej powstał pastorał opacki, który w tym kształcie ciągle jeszcze jest w użyciu w Kościele Wschodnim. Pastorał biskupa Kościoła katolickiego zakończony jest zakrzywieniem w formie spirali. Na niej od okresu romańskiego i gotyckiego znajdują się często symbole i sceny z biblijnej historii zbawienia: walka archaniola Michała z szatańskim smokiem, zwiastowanie, sieć rybacka apostołów, symbole eucharystyczne — kłos i gołębicą, i wiele innych. Na wielu tych pastorałach króluje Maryja z Dzieciątkiem Jezus, symbol obrony dla biskupa noszącego laskę pasterską. Pasterz też musi mieć ochronę, aby mógł chronić i prowadzić innych⁴⁰.

Pastorał używany był początkowo poza liturgią, z wyjątkiem dedykacji kościoła, podczas której biskup kreślił nim krzyż na portalu i litery alfabetu na posadzce pokrytej popiołem. Pierwsze świadectwa używania pastorału do pisania alfabetu na posadzce kościoła znajdujemy w rycie galijskim w IX w.⁴¹ W pontyfikale rzymsko-germańskim z X w. do zapisanego alfabetu łacińskiego są dodane litery greckie⁴². Jakikolwiek jest jego początek, ryt na pewno oznacza wzięcia obiektu w posiadanie, na własność⁴³. Nowe elementy poświęcenia kościoła wprowadza trzynastowieczny

⁴⁰ E. KAPPELLARI, *Święte znaki w liturgii i codzienności*, tł. J. Jurczyński, Kraków 2002; także T. SINKA, *Zarys liturgiki*, Gościkowo-Paradyż 1988.

⁴¹ Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w rycie galijskim przedstawia w swej pracy I.M. CALABUIG, *Il Rito della dedicazione della chiesa*, w: A.J. CHUPUNCO (red.), *Scientia Liturgica*, t. V, Casale Monferrato 1998, s. 391–394.

⁴² S. ARASZCZUK, *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II* (Opolska Biblioteka Teologiczna 95), Opole 2007, s. 48.

⁴³ CALABUIG, *art. cyt.*, s. 386.

pontyfikał, który wydał Gulielmi Durandi: biskup na drzwiach czyni pastorałem znak krzyża i wypowiada formułę *Ecce crucis signum*⁴⁴. Ten pontyfikał stał się podstawą do zredagowania nowej księgi — *Liber Pontificalis*. Pierwsze wydanie drukowanego pontyfikału wyszło w 1485 r. z inicjatywy Innocentego VIII. Jak zaznacza M. Sodi, w 1595 r. papież Klemens VIII ogłosił edycję, którą można nazwać „trydencką”, ponieważ jest w niej używany po raz pierwszy tytuł *Pontificale Romanum*⁴⁵. W porównaniu do obrzędów poświęcenia kościoła różnice były minimalne. Biskup nadal pastorałem kreślił w kształcie krzyża alfabet łaciński i grecki, a także używał go przy otwarciu drzwi kościoła. Również pontyfikał z 1961 r. zawiera tradycyjny obrzęd uderzenia pastorałem w drzwi i wezwanie do ich otwarcia (*Attolite portas*), a także kreślenia alfabetu greckiego i łacińskiego dolną częścią pastorału, odmawiając modlitwę *Singulare illud propitiatorum*. Obrzędy te były związane z wzięciem przez biskupa w posiadanie wybudowanego kościoła.

W odnowionych obrzędach zrezygnowano zarówno z uderzania pastorałem w drzwi kościoła, jak i obrzędu kreślenia pastorałem alfabetu. Procesja, która rozpoczyna obrzędy wstępne poświęcenia kościoła ołtarza, zatrzymuje się przed drzwiami kościoła. Delegaci wspólnoty, która zbudowała kościół, przekazują budynek biskupowi, podając mu klucze lub makietę kościoła, albo księgę, w której spisano dzieje budowy i nazwiska tych, którzy nią kierowali. Następnie biskup przemawia najpierw do delegatów przekazujących kościół, potem do miejscowego duszpasterza, polecając mu, by otworzył drzwi kościoła. Po otwarciu drzwi biskup zaprasza lud, aby wszedł do kościoła⁴⁶.

Jak zaznacza B. Nadolski, symbolika pastorału jest bardzo bogata. Według Izzydora z Sewilli pastorał wręczany jest w tym celu, by biskup kierował ludem, korygował jego postępowanie i umacniał słabych w trudnościach. W pastorału widzi on symbol władzy i obowiązków. Papież Innocenty II wspomina, że pastorał oznacza duszpasterzowanie. Według *De ordinatione* z 1990 r. pastorał jest znakiem urzędu oraz czuwania i kierowania ludem⁴⁷. Jan Paweł II w adhortacji *Pastores grevis* powie wprost:

Posługa pasterska otrzymana podczas święceń, która stawia biskupa „wobec” innych wiernych, wyraża się w „byciu dla” innych wiernych, co nie stoi w sprzeczności z jego „byciem z” nimi. Odnosi się to zarówno do jego osobistego uświęcenia, do którego musi dążyć i które powinien urzeczywistniać w sprawowaniu swojej posługi, jak również do stylu sprawowania samej posługi wraz ze wszystkimi funkcjami, w jakich się przejawia (nr 10).

⁴⁴ Por. *tamże*, s. 399.

⁴⁵ M. SODI, A.M. TRIACCA (opr.), *Pontificale Romanum. Editio Princeps (1595–1596)*. Edizione anastica, *Introduzione e Appendice*, Città del Vaticano 1997, s. XV.

⁴⁶ Por. ODEA 33, 34.

⁴⁷ Por. B. NADOLSKI, *Pastorał*, w: TENŻE (opr.), *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1156.

4. Zakończenie

Biskup jest posłany w imię Chrystusa jako pasterz mający troszczyć się o powierzona mu część Ludu Bożego. Za pośrednictwem słowa Bożego i sakramentów powinien on sprzyjać wzrostowi komunii Ludu Bożego w Duchu Świętym w nowo wybudowanym kościele. Tutaj znajduje się źródło, reprezentowanie i kierowanie powierzona mu wspólnotą. Głównym elementem poświęcenia kościoła jest celebrowanie Eucharystii. Bowiem przez sprawowanie eucharystycznej Ofiary pod przewodnictwem biskupa – pasterza diecezji osiąga się i za pośrednictwem znaków ukazuje najwyższy cel, dla którego zbudowano kościół i wzniesiono ołtarz. Eucharystia, która uświęca serca ludzi, w pewien sposób sakralizuje też i ołtarz oraz miejsce jej sprawowania (ODEA II 17). Dlatego należy podkreślić, że w Pontyfikale rzymskim z 1977 r. cała liturgia poświęcenia kościoła i ołtarza, od wejścia do nowego budynku aż do rozestania, jest w różny sposób i stopniu obrzędem poświęcenia i każdy element tego obrzędu rzuca światło na aspekt „tajemnicy wspólnoty” między Chrystusem a Kościołem, którym kieruje biskup – pasterz.

Der Bischof als Hirte der Diözese im Lichte des Rituals über die Feier der Kirch- und Altarweihe

Zusammenfassung

Der Bischof ist ein Hirte seiner Diözese. Als solche ist er berufen sich um das Gottesvolk zu kümmern. Durch das Evangeliumsverkündigung und die Sakramentespendung soll ein Bischof die Zunahme der Kommunion des Gottesvolkes im Heiligen Geist in einer neu gebauten Kirche fördern. Dort befinden sich die Quelle, die Vertretung und die Leitung der ihm in Obhut gegebenen Gemeinschaft. Das Hauptelement der Kirchweihe ist die Eucharistie, durch die der Hauptzweck, zu welchem die Kirche gebaut und der Altar aufgerichtet wurde, erreicht wird. Die Eucharistie, die die Herzen der Menschen heiligt, heiligt auch sowohl den Altar als auch den Ort, in dem sie gefeiert wird (ODEA II 17). Laut dem römischen Pontifikale vom 1977 wirft die Liturgie der Kirch- und Altarweihe ein neues Licht auf das Geheimnis der Gemeinschaft zwischen Christus und der Kirche.

Die Kriterien der Fassung des neuen Pontifikale waren substanziell dieselben, die in der ganzen Liturgiereform des Zweiten Vatikanischen Konzils der Leitfaden sind. Aus der theologischen Sicht ist klar, dass die Fassungsarbeiten an den *Riten der Weihe der Kirche und des Altars* auf der die Ekklesiologie des letzten Konzils fußten. Dies stellt das Dekret über die neuen Weiheriten eindeutig fest, in dem es heißt: „Der Ort, in dem sich die christliche Gemeinschaft versammelt, (...) ist das einzigartige Bild der Kirche, der aus lebendigen Steinen errichtete Tempel Gottes“ (ODEA, S. 7). Die neuen Riten betrachten den Tempel als einen Ort der liturgischen Versammlung, die die lebendige Kirche bildet. Diese leitet der Bischof als Hirt der Diözese. Daher bezeichnet man als „Kirche“ auch das Gebäude, in dem sich die christliche Gemeinschaft versammelt. Als ein sichtbares Bauwerk ist dieses Haus ein besonderes Zeichen des auf der Erde pilgernden Gottesvolkes und ein einzigartiges Bild der Kirche im Himmel.